

ŽODŽIO KŪRYBA

IŠ DIENORAŠČIŲ

Eina eina debesis didelis, pilkas, o ten juodas slenka, o saulė šviečia, ir šešėlis eina pirm manęs per žemę, per žalią gyvenimo lauką, net pašoka prieš mane... Einu. Kaskart pilkyn, tamsyn, bet einu vis toliau, norėdamas rasti kažką šviesiausia savo kelionės gale... Visa buvo šviesa, o dabar kaskart tamsyn, gal ir audra bus – tokie juodi debesys.

Bet reikia turėti šviesą su savimi, iš savęs, kad šviestum tamsybėse visiems ant kelio stovintiems, kad jie išvydę patys rastų šviesos savyje ir eitų (savo) keliu, kad nestovėtų tamsybėse, lyg nežinodami, kur privalo eiti, nes tokius audra lengvai nusineša, ir neišvysta jie šviesos, kuri po audros pasirodo (vėl) nauja ir graži. Šviesa prieš audrą, audra, ir po audros šviesa – taip nuo pasaulio pradžios.

(1900?)

* * *

Juk aš vaizdavaus laimę tokią artimą ir galimą. Tačiau nutariau: „Nebūsiu laimingas“, tai esą taip tikra, kaip ir tai, kad „mirsiu“. Mane tai tarytum paguodė kiek, nes šiaip ar taip, o vis dėlto įsitikinau – jei tą galima vadinti įsitikinimu, – atidengiau tiesą.

Taip, laimingas nebūsiu, kitaip būti negali. Pernelyg visam kam esu jautrus, pernelyg viską imu į širdį, svetimų žmonių nemyliau ir jų bijau, gyventi su jais nemoku.

Pinigai manęs nevilioja, laukia manęs vargas, abejoju savo pašaukimu ir talentu, ir nieko nepasieksiu. Taigi būsiu niekas, nulis, bet suvoksiu savo padėtį.

Liausiuosi svajojęs, bet atsiminsiu savo jaunystės svajones. Nesijuoksiu iš jų, nes jos nebuvo juokingos... Būsiu lyg ant savo nebaigtos pilies griuvėsių, – pilies, kurios vaizdas sieloje glūdi, betgi kurios jokia jėga iš griuvėsių nebeprickels. Ir žinodamas tai, argi būsiu laimingas? Ne, tai tiesa. Jau prieš pusę metų ta mintis ateidavo, o dabar įsitikinau. Tai liūdna, bet ką padarysi.

(1901 m. balandžio 13 d.)

* * *

O virš tų krantų, virš to mylimo Nemuno dangus toks skaistus, švelnus, toks lietuviškas – žiūri žiūri ir negali atsižiūrėti. Tuomet širdis smarkiau pradeda plakti, o siela nudžiugus himną pradeda giedoti Tam, kuris tėvynę tau davė Lietuvą. O ir graži gi ta mūsų Lietuva. Graži savo liūdnumu, graži paprastumu ir širdingumu. Nėra čia kalnų, debesis remiančių, nei kaskadų užiančių; pažvelk tik aplink! – koks graudus paprastumas tame reginyje.

Laukas kaip didelis šilkinis kilimas su tamsiai ir šviesiai žaliais langeliais; per lauką juokingai vingiuoja kelias ir pranyksta kažkur grioviuose; palei kelią kryžius, o šalia jo beržas stovi ir verkia. Toli horizonte mėlynuoja miškas. Prisiartink prie jo, tai jis tau paslaptingu kuždesiu seną seną legendą apsakys arba raudą graudžiai pradės ošti.

PASAKA

Pavargęs belakstydamas didelio miesto gatvėmis, atsisėdau ant suoloelio, pasiuntiniams paskirto.

Buvo baisi kaitra¹; pilkai geltoni namai kaleno dantimis, įvairiaspalvės iškabos ryškiai² spindėjo, kur ne kur stūksojo auksuotas saulėtas³ bokštas, o žmonės, kaitros nukankinti, ėjo pamažėle, tarsi apsnūdę⁴.

Kažkoks senas žmogus, netgi senelis, sunkiai kojas vilkdamas, lazda pasiramščiuodamas, sustojo kretančia galva priešais mane⁵ ir ėmė atidžiai į mane žiūrėti. Jo akys buvo liūdnos, išblėsusios⁶ ir lyg be minties. Ant krūtinės kabojo virvutė, privarstyta visokio dydžio kryželių: buvo ten didelių geležinių, truputį parūdijusių, ir mažesnių plokščių varinių, ir mažučiu sidabrinių, – trumpai tariant, visas rinkinys⁷:

„Elgeta“, nusprendžiau mintyse ir jau norėjau išsiimti iš kišenės varioką, bet senelis⁸, keistai prisimerkęs ir paslaptinai kuždėdamas, paklausė:

– Bičiuli, paaiškink man⁹, kaip atrodo žalia spalva?

– Žalia spalva? Hm... Žalia spalva tai yra spalva, na, tokia kaip žolė... medžiai, – medžiai irgi žalios spalvos – lapai, – atsakiau (jam) ir apsidairiau aplink, bet niekur nebuvo jokio medelio, jokio žolės lakštelio¹⁰.

Senas žmogus nusijuokė ir paėmė mane už sagos.

– Eikš su manim, bičiuli¹¹, jei nori. Aš skubu į tą kraštą, pakeliui papasakosiu tau labai įdomių dalykų¹².

O kai pakilęs ėjau su juo, senis pradėjo pasakoti¹³:

„Kadaise, labai jau seniai, kai dar buvau jaunas kaip tu, mano sūnau, buvo labai karšta. Pavargęs belakstydamas didelio miesto gatvėmis atsisėdau ant suoloelio, pasiuntiniams paskirto.

Buvo baisi kaitra; pilkai geltoni namai kaleno dantimis, įvairiaspalvės iškabos ryškiai spindėjo, kur ne kur stūksojo auksuotas saulėtas bokštas, o žmonės, kaitros nukankinti, ėjo pamažėle, tarsi apsnūdę.

Ilgai aš į juos žiūrėjau ir baisiai pasiilgau pievos, medžių, žalumos, – žinai, tokios gegužės žalumos.

¹ Buvo bausis karštis (I, II). Taip pat redaguota sakinio pabaigoj.

² Įvairių varų iškabos (bjauriai – I. Šlapelio išbraukta) aštriai spindėjo (I). Spėjamas orig. *jaskrawie* galėtų būti verčiamas ir laisviau, paryškinant ėmodnį turinio atspalvį: *aitriai, réksmingai*.

³ Stuogeto auksuotas saulėtas bokštas (I). Palikta ši tropo forma, nors pagal vaizdą galėjo būti ir „Saulės nušviestas paauksuotas“, ir „saulės paauksuotas“ ar net „saulės bokštas“.

⁴ Ėjo išlengvėl, kaip ir apsnūdę (I). Visas šis sakiny, tai yra naujasis jo pavidalas, identiškai kartojamas tolesniame tekste, redagavimo nebekomentuojant.

⁵ Net jau senelis, sunkiai kojas vilkdamas, lazda pasiremdamas, galvą (kratydamas — I. Šl. išbr.) purtydamas, atsistojo prieš mane (I).

⁶ Liūdnos, (išvarvėję –1. Šl. išbr.) išblukusi ir kaip ir be minties (I). Čia neaišku, kuris vertimo variantas („išvarvėję“ buvo teikiamas II) tikslesnis, kadangi abu galimi, kiekvienas savaip vaizdingas.

⁷ Žodžiu sakant, pilnas rinkinys (I).

⁸ Išimti iš kišenės varinį, kada senelis (I).

⁹ Prieteliau, paaiškink man (I).

¹⁰ Nė vieno medelio, nė vienos žolės lustelio (I).

¹¹ Eikš su manim, prieteliau (I).

¹² Apsakysiu tau šį tą labai įdomaus (I).

¹³ O kai atsikėlęs ėjau su juo, senis pradėjo taip pasakoti (I).

Staiga pakilau ir ėjau visą gyvenimą¹, taip veltui jos ieškodamas tame mieste.

Ėjau vis pirmyn, klausdamas sutiktų žmonių, bet jie, užuot atsakę, duodavo man kryželius². Įlipdavau į aukštus bokštus, bet, deja, visuose horizontuose vis buvo miestas, miestas, miestas, ir niekur – žalumos³. Tačiau aš jaučiu, kad yra ji tame krašte, tik aš turbūt nebenueisiu⁴ – senas esu. Ak, kad taip kur netoli būtų, tai bent galėčiau pailsėti: kvapas, muselės bimbis, o aplink žaluma, žolė, medžiai“.

Žvilgterėjau į senelį – jis šypsojosi kaip vaikas ir verkė.

Ėjome dar tylomis šiek tiek kelio, galop senelis tarė:

– Na, man jau gana. Toliau nebegaliu, čia jau ir pasiliksiu. O tu eik, eik be poilsio. Iš anksto sakau, kad kaitra nesibaigs, nakties tame kely nėra⁵, tik amžina diena. Pakeliui kalbėk žmonėms apie pievas, apie medžius, tik jų nesiklausk arba pasiimk virvutę kryželiams verti.

– Na, eik laimingai⁶, o aš čia pasiliksiu.

Bet vos nuėjau dešimt žingsnių, senelis pradėjo šaukti:

– Palauk, sūnau, užmiršau (pasakyti): žvalgykis nuo aukštų bokštų, tai kelią pajusi. O jeigu bus dar labai toli, ir senatvė tave užklups, tai ten vėl bus suolelis⁷, pasiuntiniams paskirtas, o ant jo jaunų žmonių niekada netrūks.

– Na, dabar jau eik.

Taip pasakė senelis, ir ėjau tolyn, ir žvalgiausi nuo aukštų bokštų.

- - -

Šio M. K. Čiurlionio literatūros kūrinio originalusis lenkiškas tekstas neišliko. Pagrindinis šaltinis – I. Šlapelio maždaug 1920 m. vertimas, įtrauktas į jo monografijos apie M. K. Čiurlionį rankraštį (MAB RS, f. 142, Nr. 12,1. 40, 42,44). Pats I. Šlapelis parengė pirmąją publikaciją, davęs kiek savotišką apibūdinimą, lyg ir pavadinimą (M. K. Čiurlionies testamentas. – Naujoji romuva, 1931, Nr. 21); iš ten kūrinys buvo perspausdintas, be jokio pavadinimo, pirmajame dideliame M. K. Čiurlionio tekstų rinkinyje – knygoje Apie muziką ir dailę, V., 1960, p. 275–276. Tada, toje knygoje, spėjamai nurodyta, kad „vaizdelį apie menininko paskirtį ir reikšmę“ Čiurlionis parašęs bene Leipcigo studijų, taigi 1901–1902 metais. Manau, šią datą reikėtų nukelti keleriais metais vėliau, kai Čiurlionis jau buvo tikrai apsisprendęs dirbti ir literatūros srityje, kai ką net mėgino išspausdinti. Ieškodami, jei reikėtų, tiesioginių biografinių impulsų – svetimas, varginas miestas, – irgi galėtume galvoti nebūtinai tik apie Leipcigą, bet ir apie 1906 m. vasaros Čiurlionio kelionę po Centrinę Europą, lankant muziejus ir parodas. „Vaizdelio“ nusakymas (lyg iš buities) vėlgi neatitinka kūrinio reikšmės ir žanro.

1960 m. publikacija, lyginant ją su pirminiu rankraštiniu I. Šlapelio vertimu, turi kai kurių prasmės nukrypimų, kai kur tebelikę ir kalbinių ar stilistinių negerovių. Ruošdamas naują 1975 m. publikaciją, rėmiausi esamu seniausiuoju, taigi jau pirminiu rankraštiniu tekstu (toliau žymima I), kai kur ir 1960 m. publikacija (esant reikalui, žymima II). Teko naudotis restauracinio redagavimo metodu. Svarbesnieji naujai teikiamo teksto skirtumai nuo pirminio rankraštinio (I. šlapelio vertimo) teksto

¹ Staiga pasikėliau ir ėjau per ištisą gyvenimą (I).

² Užuot atsakyti, jie man davė kryželius (I).

³ Palipdavau ant aukštų bokštų, bet deja, visų gorizontų vis buvo miestas, miestas, miestas, niekur žalumos (I).

⁴ Jaučiu (I)..., jau nebeprieisiu (I, II).

⁵ Iš anksto pasakau, jog karštis bus nuolatinis, nakties nėra tuo keliu einant (I).

⁶ Na, eik laimingas (I, II).

⁷ Tai tenai taipgi bus suolelis (I).

nurodomi toliau sutelktose išnašose. Ten pat aptariamos abejotinos, galimų skirtingų reikšmės atspalvių vietos. Nenurodomi žodžių eilės tvarkos, nežymūs morfologiniai arba sinoniminiai taisymai, padaryti labiau fonetikos, ritmikos sumetimais. Kūrinio pavadinimas – 1975 m. pateikėjo siūlymas.

Parengė Vytautas Landsbergis

PSALMĖ

O Viešpatie! Nušviesk, maldauju, kelią mano, nes jo nepažįstu.

Išėjau priekin mūsų procesijos¹, o žinau, kad ir kiti paskui mane eis, bet kad tik ne šuntakiais.

Klaidžiojome po tamsius miškus, perėjome slėnius ir suartus laukus, o procesija buvo ilga kaip amžinybė.

Kai išvedėme procesiją ant tylios upės kranto, tik tuomet jos galas pasirodė iš tamsaus šilo.

– Upė! – šaukėme. Tie, kurie arčiausiai buvo, kartojo: Upė! Upė!

O tie, kurie lauke buvo, šaukė: laukas, laukas, laukas! Gale einantieji kalbėjo: Miške esame, ir stebėtina, kad priekyje einantieji šaukia – laukas, laukas, – upė, upė.

– Mes mišką matome, – kalbėjo ir nežinojo, jog jie yra gale procesijos.

Bet nūnai, Viešpatie, kelias kaskart sunkesnis.

Prieš mane aukščiausi kalnai, plikos uolos, bedugnės. Tai gražu. Tai be galo gražu. Bet kelio nežinau, ir baugu man. Ne dėl savęs, o ne. Aš einu, ir jie jau paskui mane eina. Viešpatie, jie irgi paskui mane eina, visa procesija – ilga ilga! Galva prie galvos per visą slėnį ir ilguoju upės krantu, ir per tylų, suartą, didį lauką, o galas tos procesijos slepiasi miške, ir galo jos nėra².

Kur yra tiesa, Viešpatie? Jau einu, einu.

Išdėstai prieš mane savo stebuklus ant rausvų kalnų viršūnių, ant pilkai žalsvų uolų – fantastiškų, kaip užburtų karalaičių rūmai.

Arčiau einantieji aiškiai regi, bet tie, kurie prie upės arba lauke tebėra, kuomet jie išvys tuos Tavo stebuklus? O tie, kurie nėra iš miško dar neišėjo? Man jų gaila, Viešpatie! Jie negreit išvys tuos Tavo stebuklus, kuriuos taip dosniai aplink eikvoji.

Ar ilgas dar bus mūsų kelias, Viešpatie? Tu liepi to neklausti?

Bet kurlink mes einame, Viešpatie? Kame to kelio galas?

JŪRA*

Galinga jūra. Didi, beribė, neišmatuota. Visas dangus apgaubia savo mėlyne tavo bangas, o tu,

¹ I. Šlapelio rankraštyje išbraukta jo vertimo ankstesnis tekstas: išsirengiau su procesija.

² I. Šlapelio rankraštyje išbraukta jo vertimo ankstesnis tekstas: *galo jos nesimato*.

* Šaltinis – išlikęs I. Šlapelio vertimas (MAB RS, f. 146. Nr. 12,1. 23–25). Jį stilistiškai redagavus, toliau nurodoma tik svarbiausi šlapelio teksto (I. Šl.) taisymai:

didybės pilna, alsuoji tyliai ir ramiai, nes žinai, kad nėra ribų tavo galiai, tavo didybei, tavo būtis begalinė. Didi, galinga, puiki jūra! Naktį į tave žiūri pusė pasaulio, tolimos saulės tavo gelmėse skandina savo mirkčiojantį, paslaptinę miegūstą žvilgsnį, o tu, amžinoji milžinų karaliene, alsuoji ramiai ir tyliai, nes žinai, jog viena esi, ir niekas tau ne valdovas¹.

Tu raukaisi, mėlyname tavo veide tartum nepasitenkinimas. Tu raukaisi? Nejai tai rūstybė būtų? Kas drįstų, o nesuvokiama begalinė didybė jūra, kas drįstų prieš tave stoti?

Ir ejo iš jūros atsakymas, tyliai uždamas, supdamas kranto žoles, kurios linguodamos kuždėjo: tai vėjas, vėjas, vėjas.

Menkysta vėjas – trumpalaikė tvermė, vėjas benamis valkata, nykštąs², bespalvis, kuris staugdamas kaip niekingas šakalas bėga be tikslo, miškus niokodamas, dulkėse nardydamas, gaisrus įpūsdamas, senus kapinių kryžius griaudamas, vargšes trobeles³ draskydamas.

Lenkiasi jam liauni gluosniai, o kuklios gėlelės net prie žemės glaudžiasi, pabūgusios jo pykčio. Jos silpnutės ir menkos⁴.

O tu raukais ir rūstinies, amžinoji milžinų karaliene, kuri ilsiesi tūkstančius amžių nušviesta mirksinčių Visatos saulų, visad šalta ir rami, tu nerimauji.

Ar todėl, kad tavo bangos nebe tavo valdžio⁵?

Vėjas jau valdo jas ir gena prieš save kaip avelių kaimenę.

Žiūrėk, žiūrėk, kaip visos noriai bėga su vėju, visos aliai vieną, o yra jų milijonai ir vis daugiau randasi. Sulaikyk nors vieną pavaldinę, karaliene.

Kokia baisi gauja! Nuo horizonto iki horizonto bangos, bangos, bangos...

Žiūrėk, tavo milžinai keliasi, bet jau ir jie nebe tavo valdžio⁶. Tu putoji, didžioji jūra!

Vėjas joms liepė sutrupinti uolas už šimtų mylių ir jos bėga pasitikėdamos, kaukdamos, ir daužo savo silpnas krūtines į šaltą akmenį ir žūva⁷; naujos eilės kyla ir taip pat žūva⁸.

Vėjas atgena vis naujas gaujas, galop įkyri jam ir viską metęs lekia tolyn švilpdamas.

O tu putoji, jūra, esi didi ir bejėgė⁹.

Vėjo jau seniai nebėra. Tu rankioji savo bangas, savo liekanas, vargiai sulaikai jas ir graudžiai skundiesi, kaip vaikas. Ko skundiesi, jūra?

Ar tau gaila veikliųjų tavo bangų, iš kurių liko tik truputis putų ir nieko daugiau?

Nesigailėk jų! Vėl ateis laikas, ir papūs vėjas, iš kito krašto pakils naujos bangos, vėjas nugins jas, kur panorėjęs, ir tąsyk nestokos veiklių milžinų¹⁰, iš kurių vėl teliks truputis putų ir nieko daugiau.

¹ I. Šl.: ir ant tavęs karalių nėra.

² I. Šl.: nykus.

³ I. Šl.: bėdinas grinteles.

⁴ I. Šl.: nykios.

⁵ I. Šl.: jau nebe tau priklauso.

⁶ I. Šl.: taipgi nebe tau priklauso.

⁷ I. Šl.: nyksta.

⁸ I. Šl.: nieko negali.

⁹ I. Šl.: nieko negali.

¹⁰ I. Šl.: veiklių didžiūnų.

SONATA*

(ALLEGRO)

Ruduo. Apleistas sodas¹.
Pusnuogiai medžiai ošia ir užberia lapais takus²,
o dangus pilkas pilkas ir toks liūdnas,
kaip vien siela tegali liūdėti.
Per lysves ir vejas³ eina žmogus,
maišeliu ant pečių ir grėbliu rankoje nešinas.
Eina per lysves, ten neseniai buvo gėlių,
o dabar jau vis tiek.
Ruduo. Liūdi siela,
ir dangus toks pilkas. Nebėra kelio!
Jį užbėrė gelsvi klevų lapai.
Medžiai stovi pusnuogiai apleistame sode ir ošia.

(ANDANTE)

Ruduo. Vėl dulkia lietus⁴, palengva krinta lapai,
sukasi svaigdami⁵ ir krinta ant žolės,
ant krūmų, ant takelių. Vis tiek.
Vienas numiręs lapas
palietė sklęsdamas mano veidą⁶,
rankas, o paskui nukrito čia pat
man po kojų, tad peržengiau atsargiai,
kad nesumindžiočiau.
Klajodamas sode, mindžiojau kitus lapus
ir jutau juos po savo kojom.
Tiek daug jų, tiek daug – negali išsisaugoti.
O šlama taip keistai sausai, sustirę,
tartum sakytų: nesivaržyk, mums vis tiek.
Vidury sodo stovi tuščias namas.

* Šaltiniai – du tekstai, S. Čiurlionienės vertimai iš lenkų kalbos (MA B RS, f. 146, Nr. 19,1.4–5; Nr. 12, 1. 25–26). Tekstai ne identiški, antrasis nepilnas. Skelbiant šį suredaguotą tekstą, svarbesni skirtumai toliau nurodomi, pažymint abu šaltinius I, II. Sonatos ciklo išryškinimas dalių pavadinimais skliausteliuose pridėtas parengėjo. Taip jau buvo skelbta anksčiau periodikoje ir knygoje.

¹ Nuplikęs sodas (I). Apleistas parkas (II).

² Barsto lapais takelius (II).

³ Per lysvas (klombas) ir žolinynus (II).

⁴ Vėl sejoja lietus (I). Vėl lietus sląkštėna (II).

⁵ Apsisuka kaitulio (II).

⁶ Klisdamas palietė (I). Užbraukė man per veidą (II).

Neseniai čia gyveno žmonės,
ir vaikai žiūrėjo pro langus ir juokėsi.
Liūdna, kad tie langai lentomis užkalti,
bet namas jau¹ tuščias.

(SCHERZO)

Ruduo. Lietus liovėsi lijęs,
ir saulė praskleidė liūdną debesų uždangą ir pažvelgė.
Kokia graži!
Nušvito apleistas sodas,
pusnuogiai medžiai liovėsi ošę,
bet lapai vis krinta ant žolės, ant krūmų, takelių.
Jiems vis tiek.

(FINALE)

Ruduo. Siela liūdi. Tai nieko, kad saulė pažvelgė –
dar liūdniau.
Aš atsisėdau ant suolo prie tuščių namų
ir žiūrėjau į langus, užkaltus lentomis.
Ir rodė man, kad tasai sodas begalinis.
Jis tęsiasi per visą žemę ir apleistas.
Kur ne kur stovi paskiri tušti namai,
jų langai užkalti lentomis,
o takeliai, keliai visai užberti suvytusių lapų.
Ruduo apgaubė² visą žemę,
o žemė tai liūdnas apleistas sodas.
Pusnuogiai medžiai ošia ir verkia suvytusiais lapais,
ir jų vis daugiau ir daugiau, jie užberia visus kelius ant žemės,
visus takelius, visa visa.
Visoje žemėje ruduo ir liūdesys,
o per lysves ir vejas eina žmogus³,
maišeliu ant pečių ir grėbliu rankoje nešinas,
ir veltui beldžiasi į namus,
eina tolyn ir beldžias, dar toliau, toliau,
ir visur veltui.
Namai tušti, ir langai užkalti lentomis.
Tai nieko, kad seniau čia gyveno žmonės,

¹ Bet dabar namas (I).

² Ruduo apsiautė (I).

³ Per lysvas (klombas) ir žolinynus (II).

ir vaikai žiūrėjo¹ pro langus ir juokėsi.
Dabar langai užkalti, nes namuose tuščia, ruduo².
Taip, ruduo. Ir sodas apleistas. Ir medžiai ošia ir verkia.
Ir dangus pilkas pilkas ir toks liūdnas,
kaip vien siela tegali liūdėti³.
Ruduo.

M. K. Čiurlionis, *Žodžio kūryba*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 35–37, 41–45, 53–54, 83 85, 91–95.

¹ Žiūrėjo vaikeliai (II).

² Nes Ruduo! Taip, ruduo! Ir parkas apleistas (II).

³ Kaip tik vėlėje gali liūdna būti (II).